

ULUSLARARASI GÖÇ SONRASI ORTAYA ÇIKAN GİRİŞİMCİLİK TÜRLERİ ENTREPRENEURSHIP TYPES ARISE AFTER INTERNATIONAL MIGRATION

Murat KAYALAR*, Savaş YILDIZ**

* Doç. Dr., Katip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, murat.kayalar@ikc.edu.tr

** Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Doktora Programı, savasyildiz77@gmail.com

ÖZ

İnsanlık tarihi boyunca insanların gönüllü ve zorunlu nedenlere dayanan göç hareketleri bilim teknoloji ve ulaşımda yaşanan gelişmeler sayesinde günümüzde artarak devam etmektedir. Özellikle uluslararası göç hareketleri neticesinde göçmenleri kabul eden ev sahibi ülkeler demografik, sosyokültürel ve ekonomik açıdan etkilenmektedir. Kapsamlı literatür taramasına dayanan bu çalışmada anavatanlarını terk ettikten sonra ev sahibi ülkede göçmenler tarafından gerçekleştirilen girişimcilik faaliyetleri sonucu ortaya çıkan girişimcilik türleri ve bu girişimcilik türlerinde etkili kaynakların yanı sıra alanda yapılmış olan çalışmalar incelenmiştir. Geniş kapsamlı literatür taramasına dayanan bu çalışmada "Diaspora Girişimcilik: Türkiye'deki Suriyeli Girişimcilerin Profili" adlı doktora tezinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, etnik girişimcilik, göçmen girişimciliği, azınlık girişimciliği, diaspora girişimcilik.

Jel Kodları: F22, L26.

ABSTRACT

Throughout the history of humanity, the migration movements based on voluntary and mandantory causes are increasing continuously due to advances in science technology and transportation. In particular, as a result of international migration movements, the host countries that accept immigrants are affected by demographic, socio-cultural and economic aspects. This study, based on a comprehensive literature review, examined the types of entrepreneurship, effective resources in these entrepreneurship types as well as the studies conducted in this field, that resulted from entrepreneurial activities carried out by immigrants in the host country after leaving their homeland. In this study, In this study, based on extensive literature review, it was utilized from the Phd dissertation entitled "Diaspora Entrepreneurship: Profile of Syrian Entrepreneurs in Turkey".

Keywords: Migration, ethnic entrepreneurship, immigrant entrepreneurship, minority entrepreneurship, diaspora entrepreneurship.

Jel Codes: F22, L26.

1. GİRİŞ

Toprağı işlemeyi öğrenmesi, insanoğlunun göçebe hayattan yerleşik hayata geçişinin başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. İnsanın daha iyi bir hayat sürdürme çabasında önemli bir yere sahip olan göç, ekonomik, siyasi ve toplumsal nedenlerle bireysel ya da kitle halinde yer değiştirme eylemi olarak tanımlanabilir (Şahin, 2001: 59). Bir başka tanımda ise göç; bireylerin/ailelerin herhangi bir nedenden dolayı gelecek yaşantılarının tamamını veya bir bölümünü geçirmek amacıyla, yaşadıkları bir bölgeden bir başka bölgeye yapmış oldukları coğrafi nitelikli bir yer değiştirme olayı olarak ifade edilmiştir (Bülbül ve Köse, 2010:77).

İnsanlık tarihinden günümüze kadar insanlar bireysel olarak, küçük gruplar veya kitleler halinde gerçekleştirdikleri göç hareketleri gönüllü olarak ve zorunlu göçler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Aksoy (2012:294-295)'un göç sınıflandırmasına göre; iklim koşulları ve doğa olaylarının neden olduğu iklim

kaynaklı göçler; bireylerin daha iyi bir iş ve gelire bağlı olarak daha iyi bir yaşam arzusundan kaynaklanan ekonomik kaynaklı göç; savaş, terör, siyasi rejim farklılıkları, siyasi baskı gibi hayati açıdan tehdit oluşturan olayların neden olduğu siyasal kaynaklı göç; zorunlu göç kapsamında yer alırken, eğitim için geçici bir süreliğine gerçekleştirilse de sonrasında gidilen ülkeye yerleşmeyle sonuçlanabilecek eğitim kaynaklı göç; eğitim kaynaklı göçün devamı niteliğinde olan ve az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin nitelikli ve alanında uzman bireylerinin daha iyi çalışma koşulları, gelir ve statüye sahip olma arzusuyla gerçekleşen beyin göçü; iş hayatını sonlandırıp emekli olduktan sonra hayatını başka bir ülkede ya da bölgede gerçekleştirmek isteyen bireylerin gerçekleştirdikleri emekli göçü gönüllü göç kapsamında değerlendirilmektedir.

İnsanlık tarihinin bilinen ilk kitlesel göç, M.S. 4. yüzyıl ortalarında Çin egemenliğinden kurtulmak amacıyla batıya göç eden Hun'ların Karadeniz'in

kuzeyine yerleşmeleri sonucunda buradaki Cermen kavimlerinin Avrupa'ya göç etmeleri sonucunda yaşanan Kavimler Göçü (Kınık, 2010:37), Afrika kıtasının keşfi ile 15 ve 18. yüzyıllar arasında 15 milyon Kuzey Afrikalı'nın Avrupalı tüccarlar tarafından köle olarak Güney Amerika'ya götürülmeleri (Mutluer, 2003:11). 1990-1991 yılında yaşanan Körfez krizi nedeniyle yaklaşık 4 milyon kişinin İran, Irak, Kuveyt, Türkiye ve Suudi Arabistan ekseninde göç etmek zorunda kalması (Deniz, 2014:182), 18 Aralık 2010 Tunus'ta başlayan ve daha sonra Mısır, Libya, Yemen, Bahreyn, Cezayir, İran, Irak gibi Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerini etkisi altına alan (Dede, 2011:23-24) Arap Baharı'nın son olarak 15 Mart 2011 tarihinde Suriye'yi etkilemesi sonucunda çıkan iç çatışmalar nedeniyle milyonlarca kişinin kendi ülkesi içinde bir başka bölgeye veya bir başka ülkeye gerçekleştirdikleri göç hareketi zorunlu nedenlere dayalı göç örnekleri arasında yer almaktadır.

Söz konusu zorunlu nedenlerin yanı sıra insanlar eğitim, çalışma ve daha iyi bir hayat kurma amacıyla kendi aruzlarıyla geçmişte olduğu gibi günümüzde de göç etmektedirler. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da ortaya çıkan işgücü ihtiyacı nedeniyle az gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere işçi göçü başlamıştır (Aksoy, 2012:294). 1954 yılında Almanya, 1964 yılında Avusturya, Belçika, Hollanda, 1965 yılında Fransa ve 1967 yılında İsveç ile gerçekleşen karşılıklı anlaşmalar ile göçler planlı ve düzenli hale gelmiştir. Bu anlaşmalar kapsamında Türkiye'den binlerce insan gönüllü olarak bu Avrupa ülkelerine işçi göç etmeleri, birçok ülkeden insanın özellikle Amerika ve Avrupa ülkelerindeki üniversitelerde tahsillerine devam etmek için gittikleri bu ülkelere yerleşmeleri ise gönüllü göç kapsamında verilebilecek örnekler arasındadır.

2. GÖÇ İLE İLİŞKİLİ GİRİŞİMCİLİK KAVRAMLARI

Nedeninin gönüllü veya zorunlu olup olmadığına bakılmaksızın gerçekleşen göç hareketleri sonucunda anavatanlarını terk eden insanların geldikleri ev sahibi ülkeye kültürel, sosyal, siyasi, demografik ve ekonomik açıdan bazı etkileri söz konusudur. Ekonomik açıdan bakıldığında özellikle uluslararası göç neticesinde, farklı, din, kültür, dil, ırk ve milletlere ait göçmenler göç ettikleri ülkelerin ekonomilerin iş piyasalarında hem çalışan hem de iş sahibi olarak yer almaya başlamışlardır. Bu durum özellikle girişimcilik açısından değerlendirildiğinde yeni kavramların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Sonuç olarak bu süreçte coğrafya, yönetim bilimi, sosyoloji ve ekonomi gibi alanların yeni konusu olarak ortaya çıkan “etnik girişimcilik” (Zhou, 2010:1040), “göçmen girişimciliği” (Evans, 1989: 950), “azınlık girişimciliği” (Bates, Jackson and

Johnson, 2007:10) gibi kavramlara ek olarak son zamanlarda sosyal ve akademik alanda artan önemine rağmen yeterince araştırılmamış olan “diaspora girişimcilik” (Harima, 2014:68; Ojo,2013) kavramı da literatürde yer almaya başlamıştır.

Ferretto (2004:255) yapmış olduğu çalışmada; bir ülkedeki azınlıkların ülke halkının bir parçası olmalarına rağmen ayrı düzenlemelere tabi olabileceğini, bir ülkede farklı etnik kökene sahip olanların her zaman göçmen olarak nitelendirilemeyeceğini ve bir ülkedeki göçmenlerin durumu ile ilgili olarak nüfus kayıt yasalarının belirleyici olduğunu ifade etmiştir. Buradan hareketle, bazen birbirlerini yerine kullanılsalar da iç içe geçmiş olan “etnik girişimcilik”, “göçmen girişimciliği”, “azınlık girişimciliği” ve “diaspora girişimcilik” kavramlarının birbirinden farklı kavramlar olduğu söylenebilir. Buna göre;

2.1. Göçmen Girişimciliği

Amerika'da 1880'li yıllardan itibaren göçmenlerin küçük işlerde çalışmaya başlamalarından dolayı göçmen girişimcilik ile ilgili ilk akademik çalışmaların Amerika'da yapılmıştır. Daha sonraları Avrupa'daki büyük endüstri şirketlerinin işgücüne duyduğu gereksinim nedeniyle özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra göçmen işçi kabul etmeye başlamışlardır. İlk etapta vasıfsız işçi olarak giden göçmenler gittikleri ülkelere yavaş yavaş yerleşmeye ve çoğalmaya başlayınca göçmen girişimler için uygun ortam ortaya çıkmaya başlamıştır (Volery, 2007:31).

Deniz (2014:177) göçmen kavramını, “yasal olarak bulunduğu ülkeyi genellikle ekonomik sebeplerden dolayı kendi isteğiyle terk ederek bir başka ülkeye yasal yollardan (yetkililerin izniyle) giriş yaparak o ülkede geçerli yasalar çerçevesinde yaşayan birey” olarak tanımlamıştır. Bir başka tanımda ise göçmen, “vatandaşlık bağı ile bağlı oldukları ülkeyi, ekonomik, siyasi, sosyal ve dini vb. nedenlerle, gönüllü olarak terk edip, başka bir ülkeye yerleşmek amacıyla giden kişilerdir.” (Koç, Görücü ve Akbıyık, 2015:68).

Göçmenler ile ilgili olarak yapılmış bu tanımlardan yola çıkılarak doğduğu ya da vatandaşı olduğu ülke dışında bir başka ülkeye yerleşen bireylerin ev sahibi ülkede girişimde bulunmaları “göçmen girişimciliği” kavramının temelini oluşturduğu söylenebilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise yaşadıkları ülkeden bir başka ülkeye göç edenlerin farklı etnik kökene, milliyete ya da kültüre sahip olabilecekleri ihtimalidir. Bir başka ifade ile birey terk ettiği ülkeye geçmişte göçmen olarak gelmiş olma olasılığının varlığıdır. Nitekim literatürde sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılan “göçmen” ve “azınlık” kavramları arasındaki farkı ortaya koyan Roberts (2009:97), yakın geçmişte bir başka ülkeden ev sahibi ülkeye gelenleri “göçmen” olarak tanımlarken, bir ülkede çoğunluğa dâhil olmayan tüm grupları “azınlık” olarak ifade etmiş ve bu açıklamasına ise New York'daki

Jamaikalı'ları hem azınlık hem de göçmenlere örnek gösterirken Afro Amerikalı'ları ise sadece azınlıklara örnek göstermiştir.

2.2. Etnik Girişimcilik

Jendian'a (2008:14) göre etnisite, bir topluluğun ortak dili, kökeni, inancı, kültürü, ülkeleri ve birbirlerine olan bağlılıklarını kapsayan genel grup özelliklerini ifade ederken; etnik kimlik, bireyin bu grup özelliklerini edinmesi anlamına gelmektedir. Günümüzde etnik girişimcilik alanında yapılmış çalışmaların temeli Weber (1930)'in, Sombart (1914)'in ve Simmerl (1950)'in bu alanda yapmış oldukları klasik çalışmalara kadar dayandırılabilir. Bu bilim adamlarının bir yabancıyı tüccar olarak kavramlaştırmasını ve bunu da toplumların sosyal yapıları ve yaygın olan dini kurallarla birleştirmeleri takip eden yıllarda etnik girişimcilik ile ilgili literatürü ve yapılan çalışmaları etkilemiştir (Volery, 2007:32).

Etnisite ve girişimcilik kavramlarının bir arada ele alınması sonucunda ortaya çıkan "etnik girişimcilik" kavramını Yinger, "grup üyeliği kültürel mirasa ya da köke bağlı olan ve grup haricindekiler tarafından böyle bilinen, iş sahibi azınlık veya kendine çalışan işçiler" şeklinde tanımlamıştır (aktaran. Zhou ve Cho, 2010:84). Butler ve Green ise etnik girişimciliği, "vardıkları ev sahibi ülkede, kendileri ile ortak bir köke sahip olan resmi göçmenlerle ve/veya göçmen olmayan kimselerle kişisel bağlantılarını kullanarak kendi işini kuran kişiler" olarak tanımlamıştır (aktaran. Baycan-Levent vd., 2006:10).

Valdez (2002:4) ise etnik girişimciliği "göçmenler ya da etnik grup üyelerinin is sahipliği" olarak tanımlamıştır. Nitekim Zhou ve Cho (2010) yapmış oldukları çalışmada etnik girişimcilerin hepsinin olmasa da çoğunun göçmen girişimci kapsamında nitelendirilebileceğini ileri sürerken ev sahibi ülkede uzun süre yaşayan etnik azınlıkları bu kapsam dışına tutmuşlardır. Girişimciliğe, etnisite penceresinden bakılarak yapılan tanımlamalar dikkate alındığında; etnik girişimcilikte, ev sahibi ülkede girişimcilik faaliyetinde bulunanların yine kendileri gibi ortak köke, inanca, kültüre ve dile sahip, bir başka ifadeyle aynı etnik kökene sahip bireylerle kurdukları bağlantılar ile gerçekleştirdiği girişimler olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Göçmen girişimcilik açısından değerlendirildiğinde, ev sahibi ülkedeki girişimci olan göçmenler aynı etnik kökene sahip olabilecekleri gibi farklı etnik kökene de sahip olabilirler. Dolayısıyla etnik girişimciliği, göçmen girişimcilik kapsamında yer alan daha spesifik bir kavram olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.3. Azınlık Girişimciliği

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu Raportörü Francesco Capotorti'nin 1978 yılındaki raporunda azınlık olmanın temel ölçütleri "azınlık" kavramına ışık tutmaktadır. Buna

göre; Farklılık unsuru (ırksal, etnik, dinsel, kültürel vs.), Sayı unsuru (sayıca az olmak), Başat grup olmama koşulu (örneğin, Güney Afrika'daki "apartheid" rejimi döneminde bazı beyazların durumu), Vatandaş olma koşulu (göçmen, yabancı, mülteci olmamaları), Özbilinç'e sahip olma koşulu (kendi farklılıklarını kabul etme ve sahip çıkma) kriterleri siyasi ve hukuki açıdan azınlık olmada temel ölçüt olarak dikkate alınmıştır (Karaosmanoğlu, 2008:140). Bir başka ifadeyle, bir ülkenin vatandaşı olup da sayıca az olmanın veya ırksal, etnik, kültürel, dinsel açıdan çoğunluktan farklı olmanın azınlık kavramını ifade ettiği söylenebilir.

Bir ülkede azınlığa mensup olan girişimci bireylerle ilgili olarak Amerika Birleşik Devletleri Ticaret Departmanı (U.S. Department of Commerce), "çoğunluk toplumdaki olmayan iş sahiplerini "azınlık girişimci" şeklinde bir tanımlama getirmiştir (Baycan-Levent vd., 2006:10).

Ferretto (2004) ise farklı bir yaklaşımla, "azınlık girişimci" kavramını bir ülkedeki tüm göçmen ve etnik girişimcilere işaret etmek için kullanmıştır. Dolayısıyla azınlık girişimci kimi araştırmacılara göre, bir ülkenin vatandaşı olmasına rağmen sayıca az olan ve/veya dini, kültürel, ırksal ve etnik açıdan çoğunluktan farklı olan girişimcileri ifade ederken (ülkemizdeki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Ermeni ya da Yahudiler gibi), kimi araştırmacılara göre, ev sahibi ülke vatandaşlarının yanı sıra göçmen, mülteci ya da yabancı girişimcileri ifade etmektedir.

2.4. Diaspora Girişimcilik

Etimolojik açıdan incelendiğinde eski Yunanca "ile, sonucunda" anlamına gelen "dia" ve "saçılmak, dağılmak" anlamına gelen "speiro" sözcüklerinin birleşmesinden oluşan "diaspora" kavramı, dilimizde "kopuntu" kelimesiyle karşılık bulmuştur. Gerçek anlamıyla kullanıldığında; "bir şeyin dağılması, saçılması ve toprak üzerine atılan tohumların farklı noktalara dağılması, saçılması" anlamına gelmektedir. Bu nedenle "diaspora" kavramı botanik bilimiyle ilgilidir (Parladır ve Özkan, 2014:105).

Sözlük anlamı itibarıyla "diaspora" kavramı "bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer; bir ulusun anayurdundan ayrılmış kolu demektir." (Ulusoy, 2015: 59).

Kaya ve Uğurlu (2014:195) "diaspora" kavramını, "bir etnik, dinî veya kültürel grubun çeşitli nedenlerden dolayı anavatandan koparak başka bir ülkede azınlık olması" biçiminde tanımlamıştır.

Dufoix (2011:2) ise "diaspora" kavramını "kendi devletinden ya da yurdundan ayrılmış ve başka uluslar arasında dağılmış, ancak kendi ulusal kültürünü koruyan bir ulus ya da ulusun bir parçası için kullanılan, Yunanca bir terim" olarak tanımlamıştır.

Harima (2014:67) “diaspora girişimciliği” “disapora olarak kabul edilebilecek topluluklara mensup bireyler tarafından gerçekleştirilen girişimcilik faaliyetleri” olarak tanımlamıştır. Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi “diaspora” kavramının hem “göç” hem “etnisite” hem de “azınlık” kavramlarıyla ilişkili olmasından dolayı “etnik girişimcilik”, “azınlık girişimciliği” ve “göçmen girişimciliği” kavramlarıyla da iç içedir.

3. GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİK, AZINLIK GİRİŞİMCİLİĞİ, ETNİK GİRİŞİMCİLİK VE DİASPORA GİRİŞİMCİLİKTE ETKİLİ KAYNAKLAR

Sermaye ya da kaynak, girişimcilerin ekonomik ya da sosyal bir fikri başarılı bir biçimde hayata geçirebilmek amacıyla kullandıkları rezervleridir. Ev sahibi ülkede gerçekleştirilen girişimcilik faaliyetleri açısından düşünüldüğünde kaynaklar, göçmen ya da etnik bir girişimin başarısı ve yabancı bir çevrede (anavatan dışındaki bir başka ülkede) karşılaşılması muhtemel engellerin aşılmasında önemli bir araçtır. Beşeri sermaye (etnik işgücü), kültürel sermaye, sosyal sermaye ve finansal sermaye gibi başlıklardan oluşan bu sermayeye sahip olma veya kaynaklara erişebilme düzeyi girişim faaliyetlerini ve buna bağlı olarak girişimin başarılı ya da başarısız olmasını etkilemektedir (Ojo, 2013: 50). Bunlar;

3.1. Etnik Sosyal Sermaye

Sosyal bilimlerin farklı alanları arasında bir köprü niteliğinde olan “sosyal sermaye” kavramıyla ilgili literatürde farklı tanımlara rastlanmaktadır (Özdemir, 2008:82). Aslına bakıldığında, son derece açık bir kavram olan sosyal sermayenin ihtiva ettiği anlam, “ilişkiler önemlidir” şeklinde özetlenebilir (Yıldız ve Topuz, 2011:203). Coleman (1990) sosyal sermayeyi “sosyal yapının avantaj üretme fonksiyonu” olarak tanımlarken Putnam (1993), “sosyal ağların kendi içindeki ve birbirleri arasındaki bağlardan elde edilen kişisel değer” olarak ifade etmiştir (aktaran. Ojo, 2013:51).

Temel bileşenlerini güven normu ve karşılıklılık olan sosyal sermaye ile ilgili olarak yapılmış olan çalışmalarda bireyler arasındaki güvenin, bireyler arasındaki işbirliği ve sosyal etkileşimi kolaylaştırdığı ve arttırdığı vurgulanmıştır. Sosyal ağların yoğunluğu ve sıklığı farklı etnik grupların kendi içlerinde ve birbirleriyle olan sosyal kaynaşmayı da beraberinde getirdiği söylenebilir (Duman ve Alacahan, 2011:226). Konu ile ilgili yapılmış olan birçok araştırmada, etnik sosyal sermayenin, etnik ağlar tarafından biçimlendirildiğini ve bu ağların ev sahibi ülkede yer alan göçmen ve etnik grupların istihdam fırsatları açısından yapıcı bir rol oynadığını ileri sürülmüştür (Munshi, 2003:591).

Diaspora, etnik, azınlık ya da göçmen girişimciliği açısından bakıldığında sosyal sermaye; işçi, işveren ve girişimci arasındaki karşılıklı güven esasına dayalı

ilişkilerde kendini göstermektedir. Ev sahibi ülkede girişimcilik faaliyetinde bulunacak bir girişimcinin sahip olacağı etnik sosyal sermaye ile elde edilebileceği bilgi, ucuz işgücü, biçimsel olmayan itibar, sosyal destek, finansal kaynaklar sayesinde yeni bir işe başlama için gerekli olan işlem maliyetlerini düşürebilir ve koordinasyon problemlerini çözebilir (Ojo, 2013:51-52).

3.2. Etnik İşgücü

Beşeri sermaye genel anlamda, bireyin sahip olduğu bilgi ve beceri düzeyini ve bireyin değişen koşullara uyum sağlayabilme ve öğrenme yeteneğinin bir göstergesini ifade etmektedir (Yaylalı ve Lebe, 2011:25). Yüksek beşeri sermaye sahibi olması bir bireyin ev sahibi ülkenin genel işgücü pazarında kabul görmesini kolaylaştırırken bireyin girişimciliğe yönelme olasılığını da arttırmaktadır. Nitekim; Boyd (1990), Marger (1989), Pessar (1995) yapmış oldukları çalışmalarda, yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin girişimciliğe yöneldiklerinde ve bunda da başarı elde etmelerinde, Basu (1998) ise iş tecrübesi yüksek düzeyde olan bireylerin kendilerinin çalışanı olduğu işlerini kurmalarında etkili olduğunu vurgulayarak beşeri sermayenin girişimcilikteki önemine dikkat çekmişlerdir (aktaran. Ojo, 2013:54).

Ancak, ev sahibi ülkedeki her göçmenin ya da farklı etnik grup üyesinin aynı düzeyde beşeri sermayeye sahip olduğu ya da sahip oldukları beşeri sermayenin ev sahibi ülkede kabul gördüğü söylenemez. Dolayısıyla ev sahibi ülkede girişimcilik faaliyetinde bulunan göçmen veya etnik girişimcilerin dışında kalan göçmenlerin veya etnik grup üyelerinin, bu girişimcilerin girişimlerini hayata geçirmelerinde ya da mevcut girişimlerini büyütmelerinde ihtiyaç duyacağı etnik işgücünü meydana getirdiği kabul edilebilir. Özellikle etnik girişimlerin büyümesinde aile fertlerinin ya da ev sahibi ülkenin genel iş piyasasında iş bulamayan aynı etnik kökenden gelen bireylerin ucuz işgücünü oluşturması, söz konusu bu girişimlerin daha ucuz mal ve hizmet üretmekle rekabet avantajı elde etmelerinde ve buna bağlı olarak büyümelerinde önemli bir role sahiptir (Altınay ve Altınay, 2008:30).

3.3. Etnik Finansal Kaynaklar

Finansal sermaye girişimcinin sahip olduğu toplam varlığı ya da erişebildiği finansal kaynakların toplamını ifade etmektedir. Bir girişimin hayata geçirilebilmesi için kuruluş sermayesine ve devamında da karşılaşılması muhtemel risklerin bertaraf edilebilmesi için ek finansal kaynaklara ihtiyaç vardır (Rettab, 2001:14).

Maruz kaldıkları ayrımcılıktan dolayı göçmen veya etnik girişimcilerin bankalardan kredisi almada zorluk yaşadıkları bilinen bir gerçektir. Bu nedenle, göçmen veya etnik girişimcilerin genellikle başvurdukları finans kaynakları aile, akraba, arkadaş ya da etnik kredi kurumları olmaktadır. Ram ve Jones (2008:67)

Doğu Londra Küçük Girişimler Merkezi tarafından 2001 yılında kurulan Müslüman Kredi Kurumu, inançları yüzünden (İslam dininde faizin her türünün haram olması) kredi almayan Müslüman girişimcilere faizsiz kredi vermesinin yanı sıra kredi alma şartlarına sahip olmamaları nedeniyle kredi alamayan küçük işletme sahiplerine kredi veren Müslüman Kredi Kurumu'nu etnik kredi kurumuna örnek göstermişlerdir.

3.4. Kültürel Sermaye

Kültürel sermayeyi, bir grubun girişimcilik yeteneğini zenginleştiren tutumları olarak ifade eden Rettab (2001), bu tutumların temelinde, önemli belirleyicilerinden birisi olan, kişinin ekonomik bağımsızlık elde etme arzusu olduğunu altını çizmiştir. Örneğin, göçmen veya etnik girişimciler ile kredi kurumları arasındaki uyumsuzluğun temelinde, göçmen veya etnik girişimcinin kültürel geçmişi ve göçmen grubun özellikleri kadar tutumları nedeniyle kendi girişimlerinin kredi veren kurumların kontrolünde değil her yönüyle kendi kontrollerinde olmasını istemeleri yatmaktadır (Rettab, 2001:14).

Göçmen girişimciliği kapsamında bazı araştırmacılar yaptıkları çalışmalarda, kültürün girişimcilik üzerindeki etkisine dikkat çekmişlerdir. Bu araştırmacılar, tutumlar, yakın aile ve dini bağlar, iletişim yeteneği, eğitim, beşeri sermaye unsurlardan birisi olan “iş tecrübesi”nden yararlanabilme yeteneği gibi göçmen grupların iş hayatında başarılı bir biçimde rekabet güçlerini arttıran değerlerin önemine vurgu yapmışlardır.

Nitekim, Basu ve Altınay 2002 yılında yaptıkları bir çalışmada altı farklı etnik azınlık grup arasındaki kültürel farklılıkları iş kurma motiveleri, finans modelleri, kadınların iş hayatına girişi, etnik işgücüne ve etnik müşteriye olan bağımlılık dereceleri açısından inceleyerek bu kültürel farklılıkların onların girişimsel performanslarında ne tür farklılıklara neden olduğunu ortaya koymuşlardır. Örneğin, Güney Asyalı ve Çinli girişimcilerin büyümelerinin ardında doğrudan kültür ile ilişkili olan çok çalışma, ticaret ahlakı, aile fertlerinden oluşan işgücüne ve sıkı etnik bağlara olan bağımlılıkları gibi faktörlerin olması; kültürlerinde eğitime verilen önemin farklı olması nedeniyle Hindistanlı girişimcilerin Pakistanlı girişimcilere göre işin büyütülmesi konusunda daha başarılı olmaları kültürel sermayenin girişimcilikteki önemini göstermektedir (Basu ve Altınay, 2002:390).

4. ALANDA YAPILMIŞ BAZI ÇALIŞMALAR

Waldinger 1984 yılında yaptığı “Immigran Enterprise in the New York Garment Industry” başlıklı çalışmada 1981-1982 yılları arasında New York giyim endüstrisinde faaliyet gösteren ve sahipleri Dominik Cumhuriyeti, Ekvator ve Kolombiya gibi Latin Amerika ülkelerinden Amerika'ya göç etmiş 96 Hispantik girişimcinin bu sektörde verimli olma

nedenlerini ve aynı sektördeki yerel rakiplerine göre rekabette daha başarılı olma nedenlerini göçmenlerin sahip oldukları özellikle aile bireylerinden oluşan etnik insan kaynağı ve etnik ağlar ile açıklamıştır.

Sanders ve Nee 1996 yılında yaptıkları “Immigrant Self-Employment: The Family as Social Capital and The Value of Human Capital” başlıklı çalışmalarında Amerika'da en fazla göçmen nüfusun yer aldığı New York ve Los Angeles'da kendi işine sahip Asyalı (Koreli, Filipinli, Hindistanlı, Çinli) ve Hispantik (Meksikalı, Porto Rikolu) göçmen girişimcilerin aile yapılarının, beşeri sermayelerinin ve sosyal sınıflarının onların girişimcilik eğilimlerine etkilerini ortaya koymaya çalışmışlardır.

Basu ve Altınay (2002), “The Interaction Between Culture and Entrepreneurship in London's Immigrant Businesses” başlıklı çalışmalarında kültür ve girişimcilik etkileşimini göçmenlerin girişimcilik faaliyetleri çerçevesinde ele almışlardır. Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Doğu Afrika, Türkiye ve Kıbrıs'tan gelerek Londra'da küçük ve orta ölçekli işletmeler kuran ve farklı kültürlerle sahip olan göçmenlerin sahip oldukları kültürel değerlerin, göstermiş oldukları girişimcilik davranışlarına yansımalarını ortaya koymayı amaçlamışlardır.

Masurel, Nijkamp, Taştan ve Vindigni 2002 yılında yaptıkları “Motivations and Performance Conditions for Ethnic Entrepreneurship” başlıklı çalışmalarında, girişimcilikte önemli rol oynayan başarı koşullarını ve informal ağlar, eğitim gibi kritik başarı faktörlerini Amsterdam'da faaliyet gösteren Türk, Pakistanlı, Hindistanlı ve Faslı göçmen girişimciler açısından ele almışlardır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda Amsterdam'da faaliyet gösteren Türk, Pakistanlı, Hindistanlı ve Faslı göçmen girişimciler için başarı koşullarının farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Baycan-Levent ve Kundak (2006) yapmış oldukları çalışmada, İsviçre'nin Cenevre kentinde Türklerin girişimcilik faaliyetlerini etnik girişimcilik kapsamında ele alarak Türk girişimcilerin özelliklerini, girişimcilik motivasyonlarını, faaliyet gösterdikleri sektörleri, işgücü ve müşteri profilleri ve girişimcilikteki başarı kriterlerinin ortaya koymaya çalışmışlardır.

Wahlbeck (2007) “Work in the Kebab Economy” başlıklı çalışmada, Finlandiya'daki kebabçıları “etnik ekonomi” çerçevesinde değerlendirmiştir. Etnik ekonominin, göçmenler açısından olumlu ve olumsuz sonuçlarını ortaya koymaya yönelik olan çalışmada elde ettiği veriler doğrultusunda Finlandiya'nın göçmen işçilere kapalı iş gücü pazar yapısının Türk göçmenleri kendi işlerini kurmaya yönlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Taş ve Çiftçi 2009 yılında yapmış oldukları çalışmada Balkanlar'dan Türkiye'ye göç etmiş olan göçmenlerin girişimsel faaliyetleri için gerekli ortam hakkındaki düşüncelerini, geçirdikleri girişimcilik sürecini ve bu

sürecin onların yaşamları üzerindeki etkileri üzerine durmuşlardır. Çalışmalarında; göçmenler ile yerel halk arasındaki farklılıkların göçmen girişimcilerin girişimcilik faaliyetlerine ne şekilde yansıdığı, göçmen girişimciler ile girişimci olmayan göçmenler arasındaki ne tür farklılıkların olduğu ve göçmen girişimcilerin başarılı olmalarında sahip oldukları farklı özelliklerin mi yoksa çevrenin mi daha etkili olduğu sorularına yanıt aramışlardır.

Vinogradov ve Gabelko (2010) yapmış oldukları çalışmada, nitelikli göçmen kabul eden Norveç’de kendi işine sahip olan Rus girişimcilerin sahip oldukları özellikler ile Norveç’de kendi işine sahip olan Norveçli girişimcilerin sahip oldukları özelliklerin aynı olup olmadığını ortaya koymaya çalışmışlardır. Norveç’deki göçmen Rus girişimcilerin/girişimcilik eğiliminde olanların, Norveçli’lere göre sayıca daha fazla olmasının yanı sıra Norveçli’lere göre girişimcilik ile ilgili daha fazla beşeri sermaye, sosyal sermaye, özgüvene sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır.

Fatoki ve Patswawairi, 2012 yılında yapmış oldukları “The Motivations and Obstacles to Immigrant Entrepreneurship in South Africa” başlıklı çalışmalarında Güney Afrika’da Doğu Cape bölgesinde yer alan Alice, King Williams Town, East London ve Port Elizabeth şehirlerinde faaliyet gösteren kendi işine sahip 101 Afrikalı göçmen girişimcinin katılımıyla yapmış oldukları çalışmada göçmen girişimcilerin “itme ve çekme” teorisi kapsamında motivasyon faktörlerini ve göçmen girişimcilerin karşılaştıkları ve onların performanslarını etkileyen engelleri ortaya koymaya çalışmışlardır.

Antonites ve Govindasamy, 2013 yılında yaptıkları “Critical Success Factors of Indian Entrepreneurs” adlı çalışmalarında Güney Afrika’daki Tshwane şehrindeki Hindistanlı girişimcilerin sahip oldukları küçük ve orta ölçekli girişimler için kritik başarı faktörlerini ortaya koymaya çalışmışlar ve Tshwane’deki başarılı ve daha az başarılı Hindistanlı girişimciler genel yönetim becerileri, kişisel faktörler (eğitim, aile desteği, rol modelleri, motivasyon, sahip oldukları girişimcilik özellikleri, sosyal ağ) ve girişimi finanse etme yöntemleri açısından değerlendirilmişlerdir.

Matricano ve Sorrentino (2014) yapmış oldukları çalışmada, İtalya’nın güneyinde yer alan Caserta’da yer alan ve Ukraynalı göçmenlerin girişimcilerin motivasyonlarını itme ve çekme faktörleri açısından ele değerlendirmişlerdir. Çalışmalarında, başlangıç sermayesine sahip olma, aynı etnik kökten gelen çalışan istihdam edebilme imkânına sahip olma, aynı etnik kökten gelen tedarikçilerin varlığı, ürün ya da hizmeti talep eden ve aynı etnik kökten gelen müşterilerin varlığı, İtalyan hükümetin etnik girişimcilere sağladığı kolaylıklar ve teşviklerin varlığı gibi faktörleri çekme faktörleri olarak ortaya

çıkarken; İtalya’da iş bulamama, çalışılan işlerde ayrımcılığa maruz kalma gibi durumları ise itme faktörleri olarak belirlemişlerdir.

Ramadani, Rexhepi, Rashiti, Ibraimi ve Dana (2014) çalışmalarında Makedonya Cumhuriyeti’nde yaşayan azınlıklar arasında ilk sırada yer alan Arnavut girişimcilerin girişimciliğe yönelmelerinin ardında yatan motivasyonlarını, iş başarılarını etkileyen faktörlerin, organizasyon yapılarının, finans kaynaklarının ve etnik ve sosyal sorumluluklarının neler olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır.

Nişancı (2015), “Göçmen Girişimcilik Üzerine: Pittsburgh’taki Türk Girişimciler” başlıklı çalışmada, McClelland ve Vroom’un Motivasyon Teorileri ve Smith’in esnaf girişimci, fırsatçı girişimci sınıflamasından yola çıkarak Amerika’da Pittsburgh’taki faaliyet gösteren Türk girişimcilerin girişimcilik eğilimlerinin ardında yatan faktörleri göçmen girişimcilik kapsamında ele almıştır.

Nişancı, Oğrak ve Özmütav (2015), Amerika’nın Pensilvanya Eyaletinde, tarihi ve çevreyi koruma nedeniyle 11 en iyi ve yaşanabilir şehirlerinden birisi seçilen Pittsburgh şehrinde gıda sektöründe faaliyet gösteren 30 Türk girişimcinin katılımı ile gerçekleştirdikleri çalışmada Türk kökenli girişimcilerin girişimcilik nitelikleri kapsamında algılarını belirlemeyi, temel girişimcilik nitelikleri konusunda farkındalıklarını, bilinç seviyelerinin ve konu ile ilgili algı ve yargılarını ortaya koymayı amaçlamışlardır.

5. SONUÇ

Günümüzde küresel anlamda yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal değişimlerin neden olduğu gelişmeler bir yandan insanları başka coğrafyalara göç etmeye zorlarken (savaş, iç çatışma, siyasi istikrarsızlıklar), diğer yandan göç etmeye teşvik etmektedir (eğitim, ticaret, gibi). İnsanların mekânsal yer değişimi sonucunda berberlerinde ülkeden ülkeye farklılaşan ve buna bağlı olarak ülkeden ülkeye hatta bölgeler arasında farklılık gösteren ve girişimcilik faaliyetlerinde önemli bir yere sahip olan kültürlerinin yanı sıra beşeri sermayelerini ve sosyal ağlarını da beraberlerinde götürmektedirler.

Türkiye’nin uyguladığı açık kapı politikası sonucunda Mart 2011 tarihinden itibaren ülkemize gelen Suriyeli sığınmacıların itme ve çekme faktörlerine bağlı olarak ülkemizde gerçekleştirdikleri girişimcilik faaliyetleri sonucunda kurdukları işletme sayısı her geçen yıl artmıştır. 2016 yılında yabancı sermaye ile kurulan Anonim Şirketlerde Alman girişimcilerden sonra en fazla Anonim Şirket Suriyeli girişimciler tarafından kurulurken, Suriyeli girişimciler 1711 Limited Şirket kurarak ilk sırayı almış olmaları göçmen girişimciliği, azınlık girişimciliği, etnik girişimcilik ve diaspora girişimcilik gibi kavramların

ülkemizde de artan öneminin önemli bir göstergesi olmuştur.

Bu alanda yapılacak akademik çalışmaların artması, ev sahibi ülke hükümetlerinin ülkelerindeki bu

potansiyelin ulusal ekonomiye kazandırılmasının önündeki engellerin kaldırılması ve gerekli teşviklerin sağlanması konusunda gerekli düzenlemelerin gerçekleştirilmesine ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Z. (2012). "Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20): 292-303.
- ALTINAY, L. ve ALTINAY, E. (2008). "Factors Influencing Business Growth: The Rise of Turkish Entrepreneurship in the UK", *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 14(1): 24-46.
- ANTONITES, A. ve GOVINDASAMY, T. (2013). Critical Success Factors of Indian Entrepreneurs. *Southern African Journal of Entrepreneurship and Small Business Management*. (6): 115-133.
- BASU, A., ve ALTINAY, E. (2002). "The interaction between culture and entrepreneurship in London's immigrant businesses" *International Small Business Journal*, 20(4): 371-393.
- BATES, T., JACKSON III, W. E., ve JOHNSON Jr, J. H. (2007). "Advancing research on minority entrepreneurship", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 613(1): 10-17.
- BAYCAN LEVENT, T. B. ve KUNDAK, S.(2006). "İsviçre'nin Girişimci Türkleri", *Uluslararası Girişimcilik Kongresi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi, 25-27 Mayıs, Bişkek, Kırgızistan*.
- BÜLBÜL, S. ve KÖSE, A. (2010). "Türkiye'de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi İle İncelenmesi", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39(1): 75-94.
- DEDE, A. (2011). "The Arab Uprisings: Debating the Turkish Model" *Insight Turkey*, 13(2): 23-32.
- DENİZ, T. (2014). "Uluslar Arası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18(1): 175-204.
- DUFOIX, S. (2011). "Diasporalar", *Hrant Dink Vakfı Yay, İstanbul*.
- DUMAN, B ve ALACAHAN, O. (2011). "Etniklik ve Sosyal Kaynaşma İlişkisi: Adana Örneği", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1): 223-244.
- EVANS, M. D. R. (1989). "Immigrant entrepreneurship: Effects of ethnic market size and isolated labor pool", *American Sociological Review*, 54(6): 950-962.
- FATOKI, O. ve PATSWAWAİRİ, T. (2012). "The Motivations and Obstacles to Immigrant Entrepreneurship in South Africa", *Journal of Social Sciences*, 32(2): 133-142.
- HARIMA, A. (2014). "Network Dynamics of Descending Diaspora Entrepreneurship: Multiple Case Studies with Japanese Entrepreneurs in Emerging Economies" *Journal of Entrepreneurship Management and Innovation*, 10(4): 65-92.
- JENDIAN, M. (2008). "Becoming American, Remaining Ethnic: The Case of Armenian-Americans in Central California", *LFB Scholarly Publishing LLC, New York*.
- KARAOŞMANOĞLU, K. (2008). "Türkiye'de Azınlıklar ve Komplö Zihniyeti. *Liberal Düşünce Dergisi*, (50): 139-158.
- KAYA, İ. ve UĞURLU, Ö. (2014). "Ulusötesi Milliyetçilik Bağlamında Avrupa Kürt Diasporası", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11): 194-210.
- KINIK, K. (2010). "Göç, Sürgün ve İltica", *Hayat Sağlık Dergisi*, (2): 36-39.
- KOÇ, M., GÖRÜCÜ, İ. ve AKBIYIK, N. (2015). "Suriyeli Sığınmacılar ve İstihdam Problemleri", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1): 63-93.
- MASUREL, E., NIJKAMP, P., TASTAN, M. ve VINDIGNI, G. (2002). "Motivations and performance conditions for ethnic entrepreneurship" *Growth and Change*, 33(2): 238-260.
- MATRICANO, D. ve SORRENTINO, M. (2014). "Ukrainian entrepreneurship in Italy: factors influencing the creation of ethnic ventures", *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 3(10): 1-28.
- MUNSHI, K. (2003). "Networks in The Modern Economy: Mexican Migrants in The U.S Labour Market", *The Quarterly Journal of Economics*, 118(2): 549-599.
- MUTLUER, M. (2003). "Uluslararası Göçler ve Türkiye, Kuramsal ve Ampirik Bir Alan Araştırması: Denizli Tavas". *Çantay Kitabevi, İstanbul*.

24. NİŞANCI, Z. N. (2015). “Göçmen Girişimcilik Üzerine: Pittsburgh’daki Türk Girişimciler”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 10(1): 1-28.
25. NİŞANCI, Z. N., OĞRAK, A., ve ÖZMUTAF, N. M. (2015). “Amerika’da Yaşayan Türk Kökenli Girişimcilerin Girişimcilik Nitelikleri Kapsamında Algıları: Pittsburgh Gıda Sektöründe Bir Araştırma”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (10): 28-44.
26. OJO, S. (2013). *Diaspora Entrepreneurship: A Study Of Nigerian Entrepreneurs In London*, A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, University of East London.
27. ÖZDEMİR, A. A. (2008). “Sosyal Ağ Özellikleri Bakış Açısıyla Sosyal Sermaye ve Bilgi Yaratma İlişkisi: Akademisyenler Üzerinde Yapılan Bir Alan Araştırması”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2): 81-102.
28. PARLADIR, H. S. ve ÖZKAN, D. (2014). “Diaspora Studies in Social Sciences: Modernity, Power and Identity”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(20): 101-124.
29. RAM, M., ve JONES, T., (2008). “Ethnic minority businesses in the UK: An overview”, *Migraçödes Journal - Special Issue on Immigrant Entrepreneurship*, (3): 61-71.
30. RAMADANI, vd., (2014). “Ethnic entrepreneurship in Macedonia: The Case of Albanian Entrepreneurs”, *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 23(3): 313-335.
31. RETTAB, B. (2001). “The Emergence of ethnic entrepreneurship: a conceptual framework”, *EIM Business and Policy Research*, Report No: H200103.
32. ROBERTS, G. J. (2009). *Entrepreneurship: An African Caribbean Perspective*. A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy. The University of Birmingham, England.
33. SANDERS, J. M. ve NEE, V. (1996). “Immigrant Self-Employment: The Family as Social Capital and The Value of Human Capital”, *American Sociological Review*, 61(2): 231-249.
34. ŞAHİN, C. (2001). “Yurtdışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisi İlişkin Kuramsal Bir İnceleme”, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (2): 57-67.
35. TAŞ, A. ve ÇİTÇİ, U. S. (2009). “Göçmen Girişimcilerin Girişimsel Yolculukları: Türkiye’deki Balkan Girişimciler”, 1. Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi, 10-16 Mayıs, Priştine, Kosova
36. ULUSOY, E. (2015). “Diaspora Kavramı ve Türkiye’nin Diaspora Politikalarının Modern Teori Çerçevesinde Sosyo-Politik Bir Analizi”, IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi (ss. 57-73), 14-17 Mayıs, Kütahya.
37. VALDEZ, Z. (2002). “Ethnic Entrepreneurship: Ethnicity and the Economy in Enterprise”, Working Paper 63.
38. VINOGRADOV, E. ve GABELKO, M. (2010). “Entrepreneurship Among Russian Immigrants in Norway and Their Stay-At-Home Peers”, *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 15(4): 461-479.
39. VOLERY, T. (2007). “Ethnic entrepreneurship: a theoretical framework”, *Handbook of Research on Ethnic Minority Entrepreneurship*, (1): 30-41.
40. WAHLBECK, Ö. (2007). “Work in the kebab economy: A study of the ethnic economy of Turkish immigrants in Finland”, *SAGE Publications*. 7(4): 543-563.
41. WALDINGER, R. (1984). “Immigran Enterprise in the New York Garment Industry”, *Social Problems*, 32(1): 60-71.
42. YAYLALI, M. ve LEBE, F. (2011). “Beşeri Sermaye ile İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 30(1): 23-51.
43. YILDIZ, Z. ve TOPUZ, H. (2011). “Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Açısından Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, (61): 201-226.
44. ZHOU, M. (2004). “Revisiting Ethnic Entrepreneurship: Convergences, Controversies, and Conceptual Advancements”, *International Migration Review*, 38(3): 1040-1074.
45. ZHOU, M. ve CHO, M. (2010). “Noneconomic Effects of Ethnic Entrepreneurship: A Focused Look at the Chinese and Korean Enclave Economies in Los Angeles”, *Thunderbird International Business Review*, 52(2): 83-96